

Klemensiewicz, Zenon

Budowa podmiotu i orzeczenia polskiego wypowiedzenia pojedynczego

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 217-220

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120071>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BUDOWA PODMIOTU I ORZECZENIA POLSKIEGO WYPOWIEDZENIA POJEDYNCZEGO

§ 1. Wstęp.

Wypowiedzenie jest odcinkiem ciągu mówienia będącym scaloną konstrukcją, która 1. zawiera osobową formę czasownika, np. *Brat choruje*. *Brat jest chory*, albo bez zmiany zawartości komunikatywnej dopuszcza jej wprowadzenie na podstawie kontekstu lub sytuacji, np. *Brat chory* (= jest chory); *Jechać powoli!* (= jedź, jedźcie); *Cicho!* (= bądź, bądźcie cicho); 2. ma znamienne właściwości prozodyczne zwłaszcza swoistą intonację i pauzy delimitacyjne; 3. w danej sytuacji stanowi dostateczną w granicach zamiaru nadawcy informację. Wypowiedzenie jest zdaniem, jeśli zawiera formę osobową czasownika, albo oznajmieniem, jeśli tego warunku nie spełnia.

Typ konstrukcyjny wypowiedzenia zależy od formy podmiotu, formy orzeczenia i ich wzajemnego stosunku.¹

§ 2. Podmiot S.

1. Konstrukcja syntaktyczna: 11. S[·] syntaktycznie niepodzielny, tzn. wyraz pojedynczy albo złożony *Brat wyjechał*. *Czytać jest przyjemnie*. *Nowy Sącz leży nad Dunajcem*. 12. S^z syntaktycznie podzielny, tzn. wielowyrazowa konstrukcja: 121. S^z stanowiąca człon wypowiedzenia: 1211. S^z=^c współrzędny, tj. sp. szeregowy, *Konie, ludzie, armaty, orły dniem i nocą płyną*; 1212. S^zL^c nadrzędno-podrzędny związek, tj. p. skupiony *Pięć książek zginęło*. *Trochę mleka zostało*. 122. S^w stanowiąca wypowiedzenie „*Jeszcze Polska nie zginęła!*” *jest hymnem państwowym*.

11. S[·]

12. S^z

121. S^z

1211. S^z=^c, 1212. S^zL^c

122. S^w

2. Zdolność fleksyjna: 21. Sⁱ p. odmieniający się: 211. Sⁱ/s¹ mianownik *Słońce wschodzi*. *Trzecia wybiła*. 212. Sⁱ/s² dopełniacz *Nie ma wody*. *Dnia przybywa*. *Było nas pięciu*. 22. S^{iv} p. nieodmienny: 221. S^zL^{civ} (n + s²), tzn. liczebnik i rzeczownik przedmiotu liczonego- *Trzech chłopców przyszło*. *Zginęło wiele obrazów*. *Pół roku minęło*. 222. S^{iv}av przysłówek *Wczoraj*

¹ Symbole nie objaśnione w tekście: s rzeczownik, s¹ w mianowniku, s² w dopełniaczu; av przysłówek; v czasownik, vi bezokolicznik.

było przyjemne. 223. S^{iv}vi bezokolicznik *Wypada iść*. 224. S^{is}s nieodmienny wyraz z funkcją rzeczownika A jest spójnikiem. *Capri było celem podróży*.

21. S^v

211. Sⁱ¹, Sⁱ²

22. S^{if}

221. S^xL^{ci}(n + s²), 222. S^{if}av; 223. S^{if}vi; 224. S^{if}s.

§ 3. Orzeczenie P

1. P^v słowne: 11. P^{vf} osobowe *Brat pojechał*.

12. P^{vi} bezokolicznikowe *Żaby już skakać do wody*.

2. P^cPⁿ łącznikowo-orzecznikowe.

21. P^c łącznik: 211. P^{ci} forma osobowa *Ojciec był chory*. 212. P^{cII} *to, oto Histologia to nauka o tkance. Oto człowiek!* 213. P^{cIII} *jest to Histologia jest to nauka o tkance*.

22. Pⁿ orzecznik przyłącznikowy: 221. P^{nI} wyraz *Siostra jest nauczycielką. Czytać było trudno*. 222. P^{nII} wyrażenie porównawcze *Jestem niby chory*, albo przyimkowe *Jestem bez pracy*. 223. P^{nIII} szereg *Piotr jest chory i bez pracy*. 224. P^{nIV} skupienie *Było nas pięciu mężczyzn*.

3. P^N orzecznikowe: 31. P^{nI} wyraz *Piotr niedołąga. To straszne. Dziś mroźno*. 32. P^{nII} wyrażenie porównawcze *On jakby chory*, albo przyimkowe *Ęgzamin za miesiąc. Wszystko na nic*. 33. P^{nIII} szereg *Ojciec już stary i niedołążny*.

1 P^v

11. P^{vf}, 12. P^{vi}

2. P^cPⁿ

21. P^c

211. P^{ci}, 212. P^{cII}, 213. P^{cIII}

22. Pⁿ

221. P^{nI}, 222. P^{nII}, 223. P^{nIII}, 224. P^{nIV}

3. P^N

31. P^{nI}, 32. P^{nII}, 33. P^{nIII}

§ 4. Związek główny podmiotu z orzeczeniem S ← P.

Formalnym wykładnikiem związku głównego jest forma orzeczenia P, a o niej stanowi forma podmiotu S. Stosunek S → P może być 1. stosunkiem zgody: 11. zupełnej, kiedy się realizuje w zakresie osoby-przypadka π, liczby α, rodzaju γ; symbol ≈; 12. częściowej, kiedy realizuje się nie we wszystkich tych zakresach; symbol ~ 2. stosunkiem przynależności, kiedy P jest wyrazem nieodmiennym, albo niezależnie od formy S neutralną formą 3. os. 1. poj. r. nij.; symbol > + <.

W następującym zestawieniu przedstawiam formę związku głównego, biorąc za punkt wyjścia formę podmiotu.²

² Znajdą się w nim nieużyte dotąd symbole: : rodzaj męski; :- r. żeński; :- r. nijaki; :: r. męskoosobowy; :-: r. niemęskoosobowy; () znaczenie osobowe; [] znaczenie niemęskoosobowe; < > znaczenie żywotne; P3 neutralna forma 3. os. 1. poj. r. nij.; P*3 także forma łącznika.

1. $S^1s^1 \approx P\alpha\pi\gamma$ *Brat przyjechał. Siostra przyjechała. Chłopcy przyszli. Psy czekały, itp.*
2. $S^1s^2 > + < P3$ *Nie było wody. Brakło pieniędzy.*
3. $S^i > + < P3$ *Wczoraj było przyjemnie. Wypadało odejść. Azà było partykułą. Tabu zakazywało dotykać niektórych przedmiotów.*
- : : + ::
4. $S^x=e$: — : + : — : $\approx P\alpha\pi\gamma$ *i koleżanki odeszły. Konie i woły pasły się.*
5. $S^x=e$ (:) + (:) $\sim P\pi$:: *Ojciec i brat przyszli.*
6. $S^x=e$ $\left\{ \begin{array}{l} [:] + [:] \\ - + : - \\ - + - : \\ [:] \end{array} \right. \sim P\pi$: — : *Kot i pies zginęły. Wóz i towar przepadły. Matka i siostra przyszły. Chata i stodoła splotęły.*
7. $S^x=e$ (:) + : — $\sim P\pi$:: *Brat i siostra poszli. Chłop i bryczka znaleźli się w rowie. I kolarz, i koło nie spisali się.*
8. $S^x=e$ [:] + : — + — : $\sim P\pi$: — : *Dom, stodoła i pole należały do Jana.*
9. $S^x=e$ $\left\{ \begin{array}{l} :: + : - \\ (-) + \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \langle : \rangle \\ \langle - : \rangle \\ \langle - : \rangle \end{array} \right. \sim P\pi$? *Piloci i samoloty (gotują się) do startu. Chłopcy i psy (biegają). Konie, ludzie, armaty, orły dniem i nocą (płyną).*
10. $S^xL^c(n + s)^2 > + < P3$ *Dwóch ludzi przyszło. Kilka dni minęło. Pięć kobiet odeszło. Pół roku zeszło.*
11. $S^xL^c(n + s)^2 >$
 $+ < P_3^c + \left\{ \begin{array}{l} s :: P^{nif} \\ s : - : P^{n\bar{n}} \end{array} \right.$ *Było chłopców trzech. Było kobiet dwadzieścia. Było nas pięciu chłopców. Było nas dwie dziewczynki. Było nas pięć kobiet.*
12. $S^xW > + < P^3$ *„Jeszcze Polska nie zginęła“ stało się hymnem państwowym.*

§ 5. Orzeczenie w wypowiedzeniu bez wyrażonego podmiotu — S_P

1. — S można uzupełnić na podstawie kontekstu albo sytuacji [(X)] wedle następujących formuł:
11. $[(X \approx)]^{-S}Px$, tzn. orzeczenie przybiera formę, której wymaga stosunek zgody z uzupełniającym wyrazem podmiotu X [(Co robiła siostra?)] *Pisała list. [(do przybyłych kolegów)] Przybyliście. [(do przybyłych koleżanek)] Dałyście długo na siebie czekać.*
12. $[(X \approx)]^{-S}P^N x$, tzn. orzecznik przybiera formę, której wymaga stosunek zgody z uzupełniającym wyrazem podmiotu [(Byłem u brata)] *Chory. [(po wybiciu godziny)] Dwunasta.*
13. $[(X > + <)]^{S-P}N^i$, tzn. orzecznik jest nieodmienną częścią mowy albo wyrażeniem przyimkowym w stosunku przynależności do uzupełniającego wyrazu podmiotu [(Z czego jest ta zabawka?)] *Z blachy. [(karcąc zachowanie się czyjeś)] Nieładnie.*
2. — S nie można uzupełnić $\emptyset^{-S}P$; w tym wypadku
21. w zdaniu $\emptyset^{-S} P3$ *Grzmi. Drogi zawiąło. Zachciało mu się podróży. Zaroiło się od młodzieży. (W gwarze łowickiej: uóno grzmi).*
22. w oznajmieniu

221. Ø ^{-sP^oi}, tzn. w orzeczniku forma na *-no, -to* *Bawiono się do rana. Wykryto wiele nadużyć.*
222. Ø ^{-sP^{oo} prs}, tzn. w orzeczniku przysłówki albo wyrażenie przyimkowe: *Duszno mi. Do miasta daleko. Nie do śmiechu mi.*